

i Pero Jelavić iz Veljaka. Onda se to, nekako "šatrovački", govorilo da su "otišli na bunker". Taj nam je stražar, neki osamnaestogodišnjak iz Kifina Sela, imenom Rako (prezimana mu se ne sjećam) ispričao i jednu dragocjenu pojedinost prigodom toga strijeljanja (i on je bio u pratnji koja je osuđenike pratila na strijeljanje). Rekao nam je, između ostalog, kako su se putem do strijeljanja koje se tada obavljalo na ljubuškom polju, ali odmah iza bivše kotarske zgrade, držali fra Paško i fra Julijan. Rako nam je ispričovijedao, ne znajući zapravo kako važne stvari priča, da se putem do stratišta fra Julijan (što je i naravno) bio smeo i da ga je putem trebalo podržavati, a Stari da ga je stalno hrabrio riječima, da se ništa ne boji, jer da ide svom Bogu u krilo. Rako tome nadodade kako je Stari stalno putem zvao neke svete (valjda je molio litanije), a na koncu, u času samoga strijeljanja da je uskliknuo: "Živio - (neki) - Krist Kralj." Stražari su ga putem stalno ušutkivali, ali fra Paško se nije na to obazirao. Upravo čudesna čistoća fra Paškina mučeništva, što ću poslije još jednom pojedinošću osvijetliti.

A dogodilo se to u noći 7. veljače 1945. Mislim da nikako ne stoji onaj datum iz našeg Hercegovačkog šematizma od 1977. godine, bez obzira na eventualni plakat, kojim su njihovi supatnici kasnije mrtvi plakatirani!

Dana 11. veljače oko osam sati ujutro prigodom "službenoga" izlaska svih zatvorenika na takozvani klozet u našem prizemlju pred našim vratima (jer se upravo pred njima na otvorenom nalazilo i taj nazovi klozet) opazio sam kroz "špijunku" pok. fra Slobodana Lončara. Čekao je na red u skupini pet-šest zatvorenika. Tiho sam mu se javio. On se trznuo, okrenuo se i žalosno se zagledao u mene. Ja sam mu odmah, bez ikakva uvoda i razgovora, rekao da se časovito pribere, pa da ću mu dati (sakramentalno) odrješenje. Kad sam to učinio, blago

me je i zahvalno pogledao. Zadnji put u životu! Isto sam učinio i s pok. fra Zdenkom Zupcem, koji je izveden poslije fra Slobodana iz slijedeće sobe. Izgledao je upravo majestetično! Krupan, elegantan, u habitu s fratarskim plaštem i crnom šubarom na glavi. Krasno su mu stajali i brčići, ukusno podrezani. Bio je to susret koji se brojlo sekundama, ali takav da se - kao posljednji - nikada ne može zaboraviti. I fra Slobodan i on, u ovećoj skupini supasnika, strijeljani su oko ponoći 12. ili 13. veljače. Datum se može uzeti jedan ili drugi, računajući da se to dogodilo prije ili poslije te posljednje njihove ponoći. Fra Stanko i ja gledali smo ih kroz "špijunku", kad su ih povelili na stratište. I mi smo mislili da ćemo s njima poći, jer su zločinci - idući od sobe do sobe - već stizali do naše takozvane sobe. Mi dvojica već smo se bili izljubili za polazak... Međutim, prošli su naša vrata. I već su prozivali iz slijedeće sobe. Poslije nam je rekao čovjek koji je to, po dužnosti, znao, da smo i mi dvojica bili za tu noć određeni, ali da je pola sata prije toga došla telefonska naredba u upravu OZNE da "ta dva fratra iz Vitine za noćas ostanu". (Poslije ću to nastojati obrazložiti.)

Međutim, držim gotovo sigurnim da je te noći, u grupi, strijeljan dugogodišnji, pa i moj, gimnazijski profesor fra Martin Sopta, iako je o partizanima, dok ih nije doživio, redovito, naivno, lijepo govorio.

No, da se ponovno vratim na naš život u toj mračnoj jami. Već sam rekao da nas prvi dan nije nitko ni pogledao niti nam je što davao za jelo. Drugi dan dobili smo u jednoj velikoj teći (ili šerpi) možda kilogram na sredini teće kašaste, neosoljene i ničim začinjene kukuruzne pure i jedan i pol (za svakoga po polovicu) neslanoga kukuruznoga kruha, što je moglo iznositi tridesetak dekagrama po osobi. U teći su se nalazile za našu "okrepu" i dvije gole (kao da je sapun od njih kuhan) volujske ili konjske

je, očito, prvi pazio da drugome više ostane! Ključar bi kasnije došao i, bez riječi, tu dobro ostruganu konzervu odnio. Vođe nam, već rekoh, nikada nitko nije davao niti smo se mi usuđivali to tražiti. A kako cijelo vrijeme soli, ni u kom obroku, nismo uzimali, nije se ni žedalo.

I nikada se, kroz to četrdeset i više dana, nitko od nas nije umio, a da i ne kažem da se nije obrijao ili počešljao. A nokti i kosa su rasli! Krmeljavi i zemljavi od glave do pete zaista smo morali (premda nismo sebe vidali) životinjski izgledati!

Nakon desetak dana od našega dolaska, koliko smo mi to mogli razabrati, ondje je ubijanje prestalo. Ako su nekoga s toga područja i poslije toga ubijali, te su vodili dalje prema Čapljini. Tako je, to znam, ubijen pok. don Ante Zrno.

A moglo bi se reći da, koliko smo mi to mogli vidjeti, nije bilo ni osobitoga batinjanja po ćelijama. Tek ponekad! Jedne noći, iako su u ćelijama bili samo naši ljudi, neke je po nekim "sobama" tukao baš takozvani naš čovjek. Bio je to neki vuk, Ante Vujica, iz šipovačkih Kućetina. Mora da je time otkupljivao neki svoj "griješ", jer bio je obučen u, gotovo novo, odijelo hrvatskoga domobranskog dočasnika, samo je na kapi umjesto domobranskoga simbola stajala nevješto skrojena crvena zvijezda. I sjećam se (čuo sam to na svoje uši!) kako je ondašnji oznaš Ante Barbir dao dva teška šamara pok. fra Zdenku Zubcu baš pred mrak, uoči njegova strijeljanja.

U zatvoru su, uglavnom, bili muškarci. Tek pokoja žena. I samo na kraće vrijeme. Među takvima se našla i neka propala djevojka iz predgrada Ljubuškoga. Ona je, pričalo se, koncem listopada 1944. otišla s jednim njemačkim oficijrom. A kad se taj početkom veljače četrdeset i pete morao dalje povlačiti, nju je jednostavno ostavio u Mostaru. A kad su je partizani tamo našli, vratili su je u ljubuški zatvor.

osobno predbacivao (poslije ćemo vidjeti i razloge za to!), počeo mi je govoriti o grijesima (naravno političkim) drugih fratara. Općenito, a o mnogima i polmenično. Izvlačio sam svakoga koliko sam znao i mogao, ubacujući češće u razgovor kako "želim biti iskren". Posebno mi je govorio o pok. fra Paški, pok. fra Zdenku, te o fra Pili Gašparu i fra Ćiri Ivankoviću. O fra Paški je dosta ljutito pričao, kako mu je on - sjedeći na istome mjestu gdje sam ja tada sjedio, držao neku "drsku propovijed" uvjeravajući njega - Petra, kako je on kao mlad u svome vjerovanju zabludio. A nakraju da mu je rekao: "Ti, mladiću, meni se čini, ni u Boga ne vjeruješ!" "Ta usta neće više nikada izgovoriti takvu glupost!" završio je Petar ljutito. Dakle, propovijed kakvu ne bi ni Sv. Franjo pred sultanom izrekao da mu se (kako je želio) to posrećilo. O fra Zdenku je dosta brbljao kako je on (a tko od nas nije bio) neprijatelj ondašnje narodne vojske, odnosno partizana. Ja sam ga razuvjeravao tvrdeći kako ljudi mnogo toga (iz raznoraznih razloga) izmisle, krivo, a i zlonamjerno prikažu. A Petar mi je onda, da sve to potkrijepi, pričao kako je fra Zdenko prije nekoliko dana (bilo je to 4. veljače 1945.) za vrijeme pučke Mise čitao evanđelje o pšenici i kukolju (zapravo o ljulju!) htijući time njih, partizane, obljajati. Ja sam mu bez straha uzvratilo da se to evanđelje već desetljećima u cijeloj Crkvi čita toga dana. I da sam ga i ja osobno čitao (a stvarno sam se toga sjećao). Nego, upitao sam ga je li Zdenko to zlonamjerno tumačio? "Ne, ne!", nadodao je Petar. "On je znao da su svi vjernici, i bez tumačenja, u tome kukolju, mislili na nas partizane. Ali ta usta neće više o tome govoriti." Branio sam i dalje pokojnika, iako sam znao da je ta usta već poodavno zasula zemlja.

Onda mi je Jelčić govorio o grijesima pok. fra Julijana, kojega sam također branio, iako je to bilo već posve nekorisno. Posebno se opet osvrnuo na

JANKO BUBALO

**APOKALIPTIČNI DANI
U SJENI ZABLUDE**

NAKLADNI ZAVOD MATICE HRVATSKE
ZAGREB
1992.